

Височан О.С.

НАРАХУВАННЯ ТА ВІДПОВІДНІСТЬ ДОХОДІВ І ВИТРАТ У ТЕОРІЇ ОБЛІКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Охарактеризовано існуючий підхід до визнання доходів і витрат, представлений у П(С)БО 15 "Дохід" та П(С)БО 16 "Витрати". Досліджено взаємозв'язок між релевантністю та надійністю інформації залежно від моменту визнання доходів і витрат суб'єктів господарювання. Встановлено критичні події при визнанні доходів і витрат діяльності турагентів та туроператорів. Запропоновано теоретичну модель взаємозв'язку між ризиками недостовірної оцінки та інвестиційною привабливістю туристичного підприємства при визнанні доходів і витрат у різні моменти часу в ланцюжку господарських операцій.

Ключові слова: суб'єкти туристичного комплексу, туристична діяльність, момент визнання доходів і витрат, інвестиційна привабливість, прибутковість, критична подія.

Постановка проблеми. Принцип нарахування та відповідності доходів і витрат, за яким для визначення фінансового результату звітного періоду слід порівняти доходи звітного періоду з витратами, що були здійснені для отримання цих доходів, є базовим принципом бухгалтерського обліку. Його практична реалізація, серед іншого, полягає у чіткому визначенні моменту часу, коли такі доходи слід визнавати.

При цьому, норми Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [1] вимагають, щоб доходи і витрати відображалися в обліку і звітності у момент їх виникнення, незалежно від часу надходження і сплати грошей. Виходячи з цього принципу, доходи слід відображати в обліку і звітності в тому періоді, коли їх було отримано, а витрати – на основі відповідності цим доходам. Витрати, які не мають безпосереднього зв'язку з певними доходами, слід відображати в тому періоді, коли вони виникли [2].

З економічної точки зору заробляння (створення) доходу є безперервним процесом. Продукт підприємства поступово з'являється у вигляді сировини, зібраної і зміненої у формі або обробленої за допомоги використання праці і обладнання. Транспортування сировини на завод і готової продукції на ринок також є частиною процесу заробляння в економічному сенсі. Подібним чином зберігання або як частина виробництва, або як необхідна вимога ринкового попиту також є частиною послуги, що надається фірмою. Відповідно доходи повинні визнаватися безперервно протягом повного циклу виробництва продукції [3, с. 237].

На практиці безперервне визнання доходів у міру їх накопичення протягом виробничого циклу є важко реалізованим. Тому завданням бухгалтера полягає в чіткому встановленню моменту, коли таке визнання є можливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останніми роками в облікових колах все частіше порушуються дискусії, пов'язані з обґрунтуванням методики визнання доходів і витрат, зокрема підприємствами сфери туризму.

Питанням дослідження діяльності туристичних підприємств та здійснення ними організації бухгалтерського обліку, зокрема, присвячені роботи таких науковців як: Р.І. Балашова (визначення організації управлінського обліку на підприємствах сфери туризму), Ж.А. Богданова (відображення в бухгалтерському обліку діяльності операторів та агентів туристичного ринку), О.М. Гончаренко (облікове забезпечення управління витратами на формування турпродукту), Т.В. Данканич (туристичний продукт як об'єкт обліку та оподаткування туристичної діяльності), С.Я. Король (облік витрат туристичного підприємства), С.В. Мельниченко (інформаційні технології в туризмі), Т.В. Момонт та Н.Б. Рошко (організаційні аспекти обліку в туризмі), О.В. Сметанко (методика обліку й аудиту витрат у туристичній галузі) та ін.

Методологія дослідження. В роботі використано низку загальнонаукових методів дослідження, таких, як аналіз (для поділу континууму виробничо-збутового циклу туристичної діяльності на окремі періоди та виділення критичних подій), синтез (для поєднання існуючих в теорії обліку методів визнання доходів і витрат з практичними напрацюваннями в сфері туристичного бізнесу), моделювання (для побудови моделі взаємозв'язку між ризиками недостовірної оцінки та інвестиційною привабливістю туристичного підприємства при визнанні доходів і витрат в різні моменти часу – критичні події). Для кращого сприйняття представлених результатів досліджень використано графічний метод.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є представлення альтернативних методів визнання доходів і витрат на підприємствах туристичного сектору економіки.

Цілі роботи:

- охарактеризувати підхід до визнання доходів і витрат, представлений у вітчизняних поло-

© Височан Олег Степанович, к.е.н., доцент кафедри обліку та аналізу Національного університету "Львівська політехніка", e-mail: vysochan_oleg@ukr.net

женнях (стандартах) бухгалтерського обліку, зокрема П(С)БО 15 “Дохід” та П(С)БО 16 “Витрати”;

- дослідити взаємозв'язок між релеванністю та надійністю інформації залежно від моменту визнання доходів і витрат суб'єктів господарювання;

- установити критичні події при визнанні доходів і витрат діяльності турагентів та туроператорів;

- запропонувати теоретичну модель взаємозв'язку між ризиками недостовірної оцінки та інвестиційною привабливістю туристичного підприємства при визнанні доходів і витрат у різні моменти часу в ланцюжку господарських операцій. Такими моментами для турагента визначено: формування заявки на бронювання туру; підтвердження заявки оператором; підписання договору на туристичне обслуговування з клієнтом; оплата туру; початок туру; завершення туру; завершення рекламційного періоду. Для туроператора: отримання заявки від агента; завершення формування туру; отримання оплати від агента (клієнта); початок туру; завершення туру; завершення рекламційно-позовного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Згідно зі ст. 5 П(С)БО 15 “Дохід” [4], дохід визнається під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного

капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства), за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена.

Достовірна оцінка доходів у туристичній діяльності часто буває утруднена в силу низки обставин, як то наявність ризиків отримання негативного кінцевого результату від здійснення комерційної операції попри високу вірогідність настання позитивних наслідків окремих завершених її етапів, тому вважаємо, що у випадку визнання доходів та пов'язаних із їх отриманням витрат може йти мова про певну квазідетермінованість цього процесу. Характеристика квазідетермінованості означає можливість, в теорії, вибору моменту визнання доходів і витрат суб'єктами господарювання самостійно, однак із значними законодавчими обмеженнями в силу прямого впливу такого вибору на податкову систему країни через механізм нарахування й справляння податку на прибуток. Префікс “квазі” містить вказівку на певну удаваність такої можливості у сфері фінансового обліку та переведення альтернативності прийняття слабо структурованих рішень щодо визнання доходів і витрат у площину обліку управлінського.

Згідно з чинним законодавством визнання доходів від надання послуг можливе лише за наявності низки умов (рис. 1).

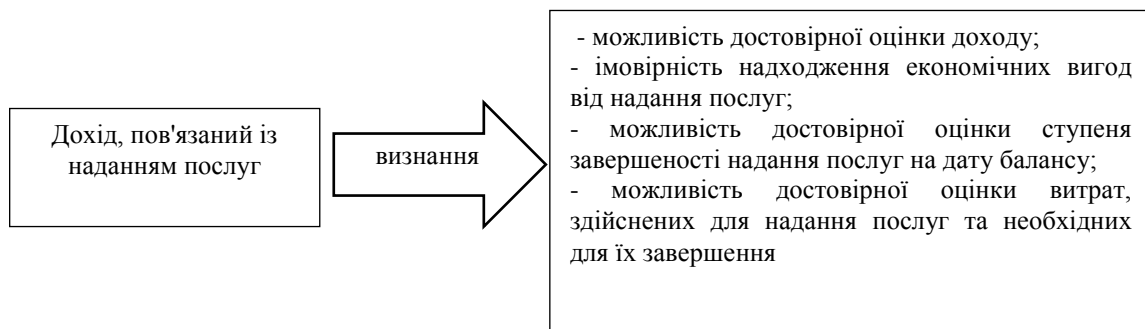

Рис. 1. Визнання доходу, пов'язаного із наданням послуг

Джерело: П(С)БО 15 “Дохід”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 29.11.1999 №290.

Дохід, пов'язаний з наданням послуг, визнається, виходячи зі ступеня завершеності операції з надання послуг на дату балансу, якщо може бути достовірно оцінений результат цієї операції.

Врегулювати питання, пов'язані із визнанням витрат покликане П(С)БО 16 “Витрати” [5]. Згідно з останнім витратами звітного періоду визнаються або зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками) за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені. Витрати визнаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання якого вони здійснені. Витрати, які неможливо прямо пов'язати з доходом певного періоду, відображаються у складі витрат того звітного періоду, в якому вони були здійснені.

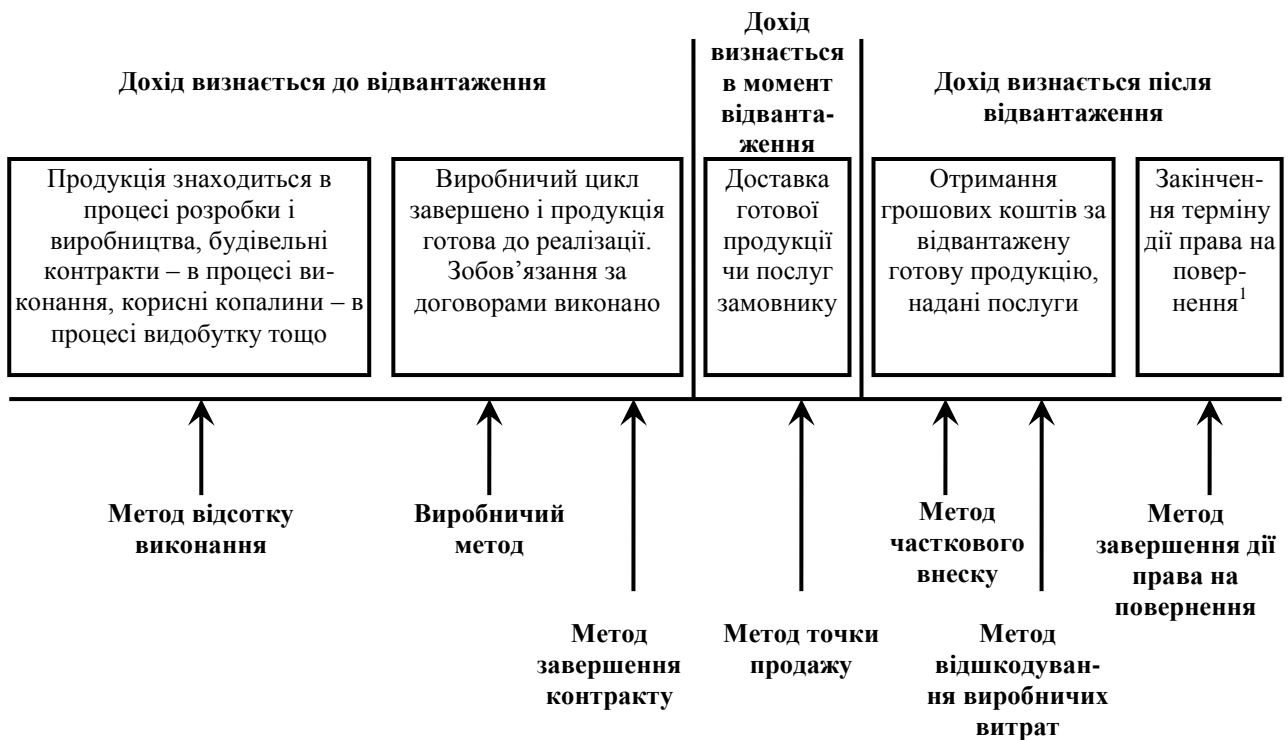
Загалом в теорії бухгалтерського обліку існує два підходи до визнання доходів.

Підхід 1. Доходи можуть бути визнані в періоді, в якому були завершені основні економічні види діяльності, і їх результати можуть бути достовірно визначені.

Підхід 2. Доходи можуть бути визнані на конкретний момент в ланцюжку подій, який має назву критична подія (critical event). Такою подією може бути наприклад: завершення процесу виробництва, відвантаження готової продукції або отримання грошових коштів.

Саме перший підхід використовується у вітчизняних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, в той час як другий може бути значно корисніший для реалізації основної мети бухгалтерського обліку – надання користувачам для прийняття рішень інформації.

На рис. 2 проілюстровані методи нарахування доходів, що можуть використовуватися в бухгалтерському обліку компаній різних видів діяльності.

Точки в процесі виготовлення і реалізації, в яких можливим є визнання

Інформація про отриманий дохід зазвичай вважається більш РЕЛЕВАНТНОЮ, якщо вона отримана якомога раніше

Інформація про отриманий дохід зазвичай вважається більш НАДІЙНОЮ, якщо вона отримана якомога пізніше

Рис. 2. Альтернативні методи визнання¹ доходів

Джерело: Beechy T. *Intermediate Accounting* / T. Beechy, J. Conrod. – Volume 1, 1st ed. – McGraw-Hill Ryerson Limited, 2000. – P.248.

¹ Право на повернення (right of return) – право кінцевого покупця повернути товар продавцю і забрати гроші або вимагати заміни товару, а також право роздрібного торговця повернути нерозпроданий товар гуртовому постачальнику або виробнику

На організацію обліку туристичної діяльності в першу чергу впливає вид діяльності суб'єкта туристичної індустрії. Відповідно до Закону України "Про туризм" [6] до суб'єктів, які здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність належать:

- туристичні оператори (туроператори) – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг, і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність;

- туристичні агенти (турагенти) – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють посередницьку діяльність з реалізації туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницьку діяльність щодо реалізації характерних та супутніх послуг.

Крім організації туру, туроператор забезпечує його реалізацію шляхом розміщення реклами,

продажу путівки (ваучера), а також здійснення самої подорожі та організації обслуговування туристів на маршруті. Фірма-туроператор найчастіше є оптовим продавцем, який реалізує свій продукт посередникам – продавцям, тобто турагентам. Водночас туроператор може продавати путівки й самостійно безпосередньо споживачам туристичного продукту, тобто туристам. Фірма-турагент продає за певну винагороду тури фірми-туроператора на підставі укладеного між ними договору – агентської угоди. Турагент забезпечує рекламу турів, їх продаж і доставку клієнтів до місця початку подорожі, здійснює контроль якості обслуговування, збирає зауваження та побажання клієнтів [7, с. 35].

У кожного з перелічених суб'єктів туристичного ринку є низка відмінностей у застосуванні механізму визнання доходів та витрат через специфіку здійснюваної ними посередницької діяльності та з врахуванням того, що період, впродовж якого вони отримують доходи та несуть витрати, розтягнутий у часі. Для турагентів процес надання послуг можна умовно поділити на 7 етапів, під час яких виникають критичні події для визнання доходів і пов'язаних із ними витрат (рис. 3).

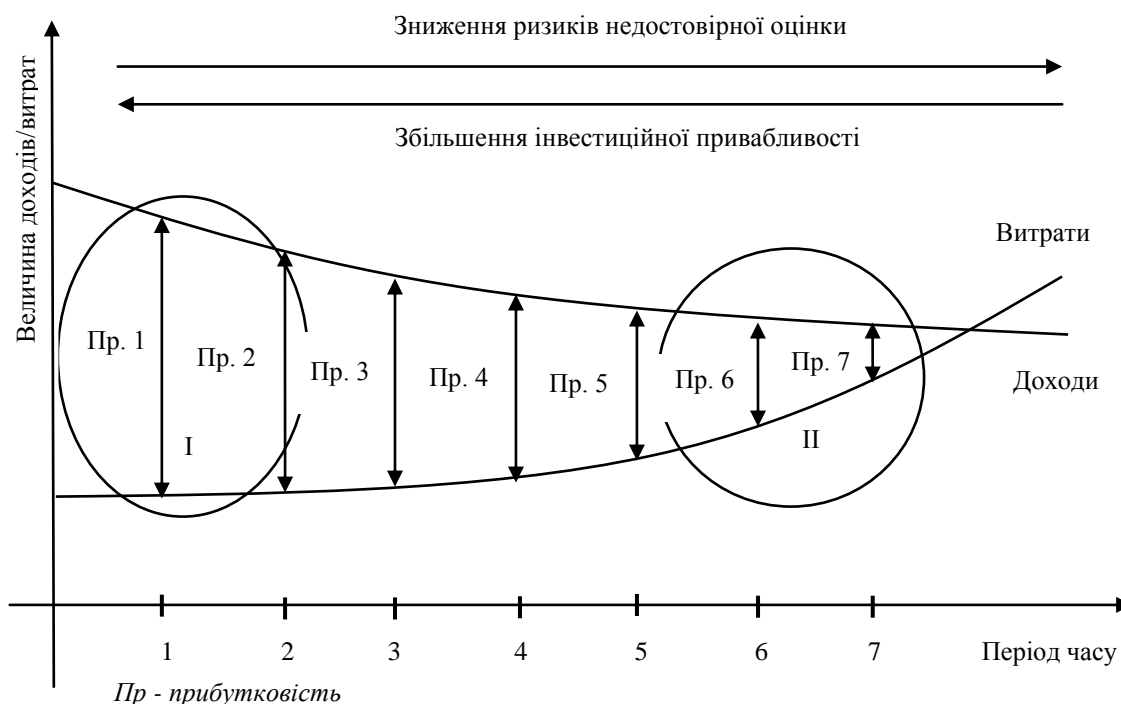

Рис. 3. Критичні події при визнанні доходів і витрат діяльності турагентів

Джерело: власна розробка автора.

Критична подія 1. Визнання доходу і витрат у момент формування заявки на бронювання туру. В цьому випадку турагент визнає дохід в розрахунку на те, що всі тури за заявками будуть реалізовані, а це, в свою чергу, може бути забезпечене лише остаточним підтвердженням з боку туроператора можливості здійснити тур та згодою клієнта на його придбання. На цьому етапі спостерігаються найвищі ризики щодо неотримання такого доходу, адже в силу посередницького характеру діяльності турагента, останній не може бути повністю впевненим на рахунок наявності вільних номерів в готелі чи місць в літаку. Так само не можна гарантувати незмінності планів клієнта щодо подорожі та його лояльності до конкретного агента. Проте, використовуючи цей механізм визнання доходів та витрат, можна продемонструвати максимальний звітний прибуток, що буде хорошим сигналом для потенційних інвесторів та контрагентів.

Критична подія 2. Момент підтвердження заявки. При цьому турагент знімає з себе певні ризики, що пов'язані з відмовою туроператора (не підтвердження заявки), проте всі ризики, які мають стосунок до клієнта залишаються, і вони все ще значні. Таке визнання спричиняє (суто технічно) значну величину прибутку, що дозволяє створити позитивний імідж перед інвесторами.

Отже, при визнанні доходів та витрат на перших двох етапах присутні значні ризики необґрунтованого завищення прибутку, що, з одного боку, демонструє користувачам звітності ефективність функціонування суб'єкта господарювання, а з іншого – залишається достатньо висока ймовірність неотримання цих доходів взагалі з різних причин, які напряму не залежать від турагента (сектор I на рисунку).

Критична подія 3. Момент підписання договору з клієнтом. На цьому етапі зменшуються ризики відмови клієнта від туру в силу того, що в договорі на туристичне обслуговування зазвичай прописуються значні штрафи за відмову від поїздки. Водночас ризики того, що поїздка не відбудеться, все ще залишаються і анулювання туру може статися при виникненні низки обставин, у т.ч. й форс-мажорного характеру.

Критична подія 4. Момент оплати туру клієнтом. Цей етап у багатьох випадках співпадає з попереднім етапом підписання угоди з клієнтом. Оплата в свою чергу забезпечує турагентові певну фінансову гарантію у відносинах з клієнтом, що означає здійснення договору в повному обсязі при відповідних стабільних обставинах. При такому визнанні доходів та витрат, ризиковість буде низькою, адже більшість подальших ризиків переходять до туроператора.

Критична подія 5. Момент початку туру. На цьому етапі всі ризики, в основному, лежать не на турагентові, а на туроператорові. Проте, все ще залишається певна ймовірність того, що клієнт через певні причини такі не вирушить у запланований тур. При цьому, згідно з Законом України "Про захист прав споживачів" він має право відмовитися від туру до його початку. Тому визнання прибутку саме на цьому етапі ще не забезпечує турагента від певного його завищення, в той час як продемонстровані прибутки у звітності будуть достатньо низькими.

Критична подія 6. Момент завершення туру. Попри здавалось би абсолютну впевненість у надійності визнання доходів та витрат саме в цей період часу, турагенція все ще не може гарантувати

відсутності претензій з боку клієнта, який залишився незадоволений мандрівкою і подав заяву про відшкодування йому збитків. Частина з них може лежати на плечах агента, особливо ті претензії, які стосуються ненадання останнім належної та достовірної інформації клієнту. В такому разі, хоча й ризик недостовірної оцінки прямує до мінімуму, він все ще залишається.

Критична подія 7. Завершення рекламційного періоду. Нарешті етап, ризики щодо визнання доходів і витрат на якому є мінімальними. Турагент має абсолютну впевненість у відсутності потреби в коригуванні вже визнаних раніше доходів. Водно-

час це створює не надто привабливу картину для інвесторів та потенційних покупців, адже прибутковність підприємства буде незначною у зіставленні з попередніми ланками ланцюжка господарських подій.

Таким чином, на двох останніх етапах визнання доходів і витрат, значенням прибутковості турагента пожертвувано на користь зведення ризиків недостовірності визнання до мінімуму (сектор II на рисунку).

Стосовно туроператора, то процес визнання доходів і витрат буде схожим, однак з певними особливостями (рис. 4).

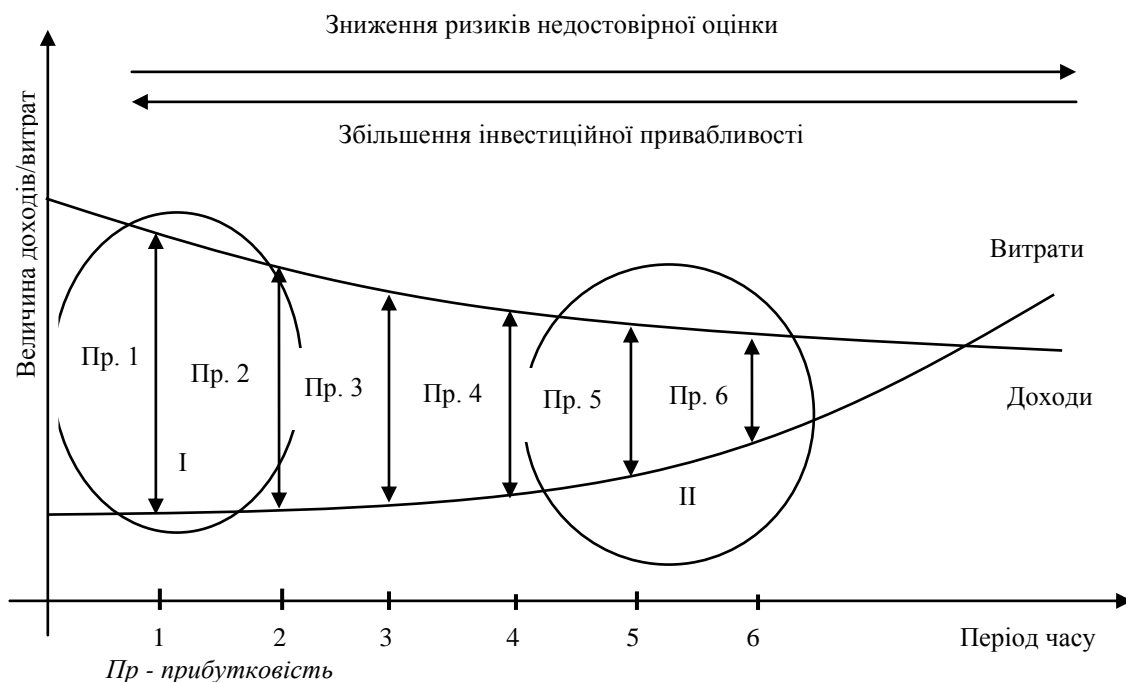

Рис. 4. Критичні події при визнанні доходів і витрат діяльності туроператорів

Джерело: власна розробка автора.

Критична подія 1. Отримання заявки від турагента. На цьому етапі визнається ще не підтверджений дохід, адже відсутня остаточна інформація щодо місць у готелі, в літаку, в туристичному автобусі. Тому при такому визнанні прибуток підприємства може бути суттєво завищеним. А ризик, пов'язаний із поданням у звітності недостовірної інформації, — значний.

Критична подія 2. Завершення формування туру. Цей етап пов'язаний з підтвердженням заявки, яку надсилає турагент. При цьому уся відповідальність щодо якості проведення фінансово-розрахункових операцій лежить на турагентові, адже він, як посередник, відповідає за роботу з клієнтом. Щодо прибутків, то ймовірність їх завищення залишається значною через відсутність абсолютної впевненості щодо оплати за тур клієнтом або хибами у роботі турагента. Таким чином ризики недостовірної оцінки на цьому етапі досить великі, хоча, якщо основною метою користувача є отримання максимально релевантної інформації, то визнання доходів і витрат у цей момент часу є пріоритетним.

На перших двох етапах поєднується висока (хоча в багатьох випадках і лише видима) інвестиційна привабливість за рахунок завищення прибутку, проте ризик неотримання цих прибутків, у свою чергу, теж буде значним (сектор I на рисунку).

Критична подія 3. Момент отримання оплати від агента (клієнта). На цьому етапі значна частина відповідальності за якісне надання послуг переходить до оператора, в той час як визнання доходу супроводжується значно меншим ризиком у порівнянні з попереднім етапом, адже, принаймні з боку клієнта та агента, за відсутності надзвичайних подій, договір буде виконано.

Критична подія 4. Момент початку туру. На цьому етапі у величину прибутку можуть втрутитись чинники форс-мажорного характеру, що не дадуть змогу клієнту здійснити заплановану поїздку. В такому випадку розрахований прибуток матиме меншу величину, ніж на попередніх етапах, однак і ризики суттєво знижуються. Досить часто для їх подальшого зменшення оператори використовують послуги страхових компаній, пропонуючи

тури з додатковим страховим полісом, який покриває ризики, пов'язані з невіздом клієнта у тур.

Критична подія 5. Момент завершення туру. В цьому випадку зниження прибутку можливе за умови незадоволення клієнтом якістю наданих йому послуг, що безпосередньо залежить від туроператора як генератора туру. Тоді клієнт впродовж трьох днів має змогу подати письмову заяву з докладеними до неї документальними підтвердженнями недоліків отриманих послуг та вимагати компенсацію або в подальшому звернутися до судових інстанцій.

Критична подія 6. Завершення рекламційного періоду. Це завершальний етап, на якому визнання доходів і витрат є найнадійнішим. Ризики тут, відповідно, є мінімальними, проте прибутковість також знаходиться на мінімальному рівні, що знижує інвестиційну привабливість туристичного оператора. Звичайно ж, при загальній позовній давності в 3 роки, низька цінність отримуваної користувачем інформації, спричинена втратою її актуальності, фактично робить використання цього моменту при визнанні доходів і витрат недоцільним.

Таким чином, на двох завершальних етапах (сектор II на рисунку) представлений рівень прибутковості підприємства буде досить низьким та непривабливим з точки зору інвестора чи споживача. В той же час при такому визнанні доходів і витрат забезпечується мінімальний ризик формування недостовірних звітних даних.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розглянувши критичні події при визнанні

доходів та витрат для турагента і туроператора на всіх етапах продукування і реалізації туру – від оформлення заявки і до завершення претензійного періоду, можна зробити висновок, що в теорії визнання доходів може відбуватися таким чином, щоб їхня інвестиційна привабливість на ринку була якомога вищою, однак при цьому є ризик декларування штучно нарощених прибутків. У такому разі є висока ймовірність того, що ці доходи взагалі ніколи не будуть отримані. Іншою крайністю є визнання доходу після завершення претензійно-рекламційного періоду, що супроводжується мінімальним ризиком неотримання прибутку. Однак в такому випадку цінність інформації, яка надається користувачам, є надто низькою для прийняття ефективних управлінських рішень.

Підприємства туристичного комплексу повинні обирати момент визнання доходів і витрат (як мінімум, для потреб управлінського обліку), маючи достовірні докази того, що тур відбудеться, клієнт підтверджує готовність вирушити у поїздку, є гарантії повної і вчасної оплати тощо. В такому випадку можна віднайти оптимальний баланс між величиною прибутковості та ризиком неотримання доходів туроператором та агентом. Облікова модель реалізації турагентом туристичних послуг за умов існуючої облікової практики та законодавчих обмежень представлена нами у роботі [8].

У подальшому ця концепція вимагатиме розробки практичного механізму її реалізації в площині внутрішньогосподарського обліку з урахуванням потреб користувачів у надійній та водночас релевантній інформації.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV.
2. Стельмащук А. М. Бухгалтерський облік: навч. посіб. / А. М. Стельмащук, П. С. Смоленюк. – К.: Центр учебної літератури, 2007. – 528 с.
3. Хендриксен Э. С. Теория бухгалтерского учета / Э. С. Хендриксен, М. Ф. Ван Бреда : пер. с англ.; под ред. проф. Я. В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 576 с.: ил. – (Серия по бухгалтерскому учету и аудиту).
4. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 “Дохід” : наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290.
5. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 “Дохід” 16 “Витрати” : наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318.
6. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР.
7. Момонт Т. В. Особливості організації бухгалтерського обліку підприємствами туристичної сфери / Т. В. Момонт // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2014. – № 1 (67). – С. 34–40.
8. Височан О. С. Визнання та облік доходів від реалізації послуг в діяльності туристичних агентств / О. С. Височан, О. О. Височан // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2011. – Спецвип. 33. – Частина 3. – С. 20–29. – (Серія Економіка).